

ga ne moremo poznati. Toda danes poznamo zgodbe človekove preteklosti in zaradi njih ne moremo ne verovati v smiselnost nepojmljivega vzgona v vsem življenju, posebej pa v človeku, vzgona, ki ga je od prokonzula in pitekanropa privedel do naše današnje podobe. Zvestoba in služba temu vzgonu je smisel in morala osebne eksistence, pa tudi eksistence kolektivov. Ali je res življenje absurd?

Ne, nam ni do takega odnosa do življenja in nam ne more biti do umetnosti, kolikor ta izvira iz njega. Na dnu obeh je občutek obupa in strahu. Obup in strah nad preintenzivnim preobražanjem sveta in vrhu tega najbolj otipljivo: obup in strah zaradi jedrske energije, podrejene uničujoči volji človeka. Skrb v tej zvezi ni brez osnov, toda tarnanje in obupavanje? S tarnanjem, ki ga poznamo tudi pri nas, ni mogoče spremeniti usode sveta. O nji bo odločala človeška pamet. In dejstvo, da človek obvlada jedrsko energijo, ima še drugo lice. Nisem še bral slavospeva temu velikanskemu izumu. A vendarle vsebuje ta strašna sila v sebi tudi možnosti za odrešitev sveta. Morda ga bo naposled vendarle zvarila v razumno celoto. In tak novi svet bi nemara razpolagal s popolnoma neslutnimi možnostmi razvoja. Ne, tudi ta zahodnjaški strah in obup nista po našem okusu. To razpoloženje se nam zdi podobno razpoloženju človeka, ki zaradi misli na neogibno smrt tarna, izgublja pamet in ne opravlja ne svoje naloge ne svojih dolžnosti.

Razočaranje nad našo literaturo, ki je kajpada ne zadeva v celoti, odklanjanje njenih nesmiselno prevzetih oblik in manir in deloma tudi duha, zavest o naši dozorelosti in vednost o tehtnosti naše nekdanje literature so mi narekovali te kritične besede. In še naslednji opomin. Nekoč sem predlagal: literatura naj se vrne k človeku, k višji viziji o njem. Danes pristavljam: vrne naj se k človeku in hodi svoja pota. Poišče naj si svojo izvirno pot v skladu s smislom našega življenja; samo to življenje nam je dano, samo z njim živimo, samo iz njega moremo biti globoko resnični, pretresljivi in novi in zase in za druge dobrotvorni, kakor je dobrotvorna resnična umetnost.

Josip Vidmar

RAZGOVORI

SLAVISTIČNI KONGRES

Na tretjem kongresu slavističnih društev FLRJ se je v štirih dneh na plenarnih in sekcijских zasedanjih zvrstilo okrog sto referatov in predavanj, kar pomeni, da je bilo obravnavanih okrog sto različnih tem s področja literarne zgodovine, jezikoslovja in metodike pouka. Spričo tako ogromnega števila tém je naravno in verjetno vsakomur že vnaprej jasno, da si je zelo težko, če ne kar nemogoče ustvariti popoln pregled nad dogajanjem na kongresu. Še mnogo teže pa je vse to dogajanje oceniti, opisati in označiti prizadevanja, ki so se bodisi samo sporadično pojavljala, bodisi prepričljivo uveljavila. Zaradi tega je tudi naravno in nujno, da je sleherno razmišljanje o kongresu mnogo bolj subjektivno, kakor pa je to sicer navada — saj vendar ni mogoče zahtevati od enega samega človeka, da bi res pozorno poslušal ali pa v kratkem času res natanko preučil vseh teh sto referatov, in si tako ustvaril potrebno podlago za kar najbolj pravično in vsestransko sodbo.

Zaradi tega želi pričujoči prispevek opozoriti na nekatera najbolj vidna vprašanja, čeprav se bo morda temu ali onemu zazdelo, da bi bilo neprimerno bolj potrebno razpravljati o povsem drugih zadevah, in čeprav bo morda ta ali oni ugovarjal, češ da so se na kongresu izrazile v resnici povsem druge tendence, ne pa tiste, o katerih bo govoril naš sestavek, ki si torej ne lasti značaja res natančnega in vsestranskega poročila. Zaradi tega naj si neogibne mere subjektivnosti in nepopolnosti nihče ne razlaga kot izraz čisto privatnih avtorjevih simpatij in antipatij, in naj jih sprejme raje kot pobudo za nadaljnje razpravljanje.

Izjemno veliko število referatov in predavanj je zgovorno znamenje in priča, da je pri nas zanimanje za slavistiko, oziroma boljše: za raziskovanje literature in jezikov nadvse živo; ali z drugimi besedami: število ljudi, ki želijo kot znanstveniki, kot specialisti razpravljati o vprašanih literature in jezika in še posebej o slovanskih literaturah in jezikih, je naravnost impozantno. Očitno je, da so v vseh naših univerzitetnih središčih znanstvene slavistične ambicije in prizadevanja nenavadno intenzivna. Vsem tem ambicijam in prizadevanjem je kongres kar na široko odprl vrata, nudil jim je vse možnosti, da stopijo iz svojega vsakdanjega okolja pred širši auditorij, pred forum, ki je na svoj način predstavljal tako rekoč vse naše republike.

To je seveda v načelu simpatična lastnost, ker pomeni negacijo tiste ekskluzivnosti, ki ni vedno zgrajena na resnični znanstveni kvaliteti, marveč na monopolu, in ki pogostoma hudo prizadeva ne le mlajše znanstvene delavce, marveč tudi nosilce novih spoznanj in iskalce novih poti. Kolikor se tedaj v obilici predavanj in referatov, v velikem številu predavateljev in referentov razodeva prava demokratična miselnost, kolikor lahko ob tem govorimo o izrivanju monopolističnih in drugih podobnih nezdravih tendenc in o skrbi za znanstveni naraščaj, za mlade znanstvene delavce in za pogumne iznajditelje novih nazorov in spoznanj, toliko je kongres nedvomno pomenil zelo važen dogodek in bi utegnil imeti daljnosežne posledice. Demokratična miselnost, zlasti pa strpnost v odnosih med različnimi znanstveno metodološkimi smermi, upoštevanje slehernega resnično znanstvenega prizadevanja in slehernega resnično znanstvenega dognanja, odstranitev nepotrebnega zaostrovanja razlik med posameznimi metodami, dosledna izključitev slehernega poskusa, ki hoče razlike v nekaterih načelnih pogledih prenašati na izvenznanstveno področje, vse to bi moralo s tem kongresom definitivno postati temelj našega nadaljnjega dela in medsebojnih odnosov v bodočnosti.

Vendar pa se hkrati pojavlja kar sama od sebe tudi vrsta tehtnih pomslekov. Poleg temeljnega načela enakopravnosti in strpnosti je treba upoštevati v isti meri tudi načelo smotrnosti, znanstvene kvalitete in znanstvene, ne personalne hierarhije. V luči teh načel pa dobiva kongres približno takole podobo: kongres ni bil osredotočen okrog dveh ali treh pomembnih tém, ki naj bi izražale najbolj aktualno problematiko stroke, in kar naj bi dalo specialistom možnost, da spregovorijo o vseh aspektih in vseh posledicah te problematike. Namesto tega so se poleg predavanj, ki so govorila o osrednjih zadevah, pojavila tudi predavanja, ki so se ukvarjala s kar se da obrobni pojavi, s kar se da drobnimi vprašanji. Zaradi tega so ostala neizpolnjena pričakovanja tistih, ki so si želeli od kongresa več resnično delovnega napora in več stvarnih rezultatov, intenzivnejšo izmenjavo mnenj in globlji vpogled v današnje dogajanje v naših univerzitetnih središčih.

Prav tako tudi ni bilo mogoče res dosledno in strogo uveljaviti načela znanstvene kvalitete. Če bi s tega stališča presojali prebrane referate in predavanja, bi verjetno dobili nenavadno široko skalo. Po raznolikosti obravnavanih tém je bil kongres sicer izredno pester, toda spričo inkompatibilnosti tém, še posebej pa spričo velikanskih razlik v kvaliteti je ta pestrost učinkovala včasih že skoraj bizarno. Zato je naravno, da se je pojavil predlog, naj bi se kongresi dogajali nekoliko bolj poredko, Zveza slavističnih društev pa naj bi sprejela sistem drugih strokovnih organizacij, ki od časa do časa organizirajo srečanja ali sestanke posameznih specialistov v zvezi z nekaterimi najbolj perečimi vprašanji stroke. Vendar je kongres na svojem zaključnem zborovanju z glasovanjem ta predlog zavrnil in se odločil za dosedanje prakso, tako da ostaja vprašanje, kako nuditi uspešnejšo podporo čistim znanstvenim prizadevanjem, še vedno odprto.

Prav dejstvo, da se je kongres v bistvu odločil za dosedanje prakso in da torej znanstveni interesi in praktično racionalni razlogi niso mogli prodreti, pa nas opozarja na neko posebno značilnost. Vse kaže namreč, da je prevladala nekakšna posebna navezanost na kongrese. In ta navezanost je v bistvu najbrž nekaj sentimentalnega, saj je ravno na kongresih dana vsa možnost, da se pojavljamo s poudarjenim, emocionalnim pluralom: »Mi slavisti!«

Očitno je, da te čustvene navezanosti in te strokovne, slavistične »zavesti« ni mogoče kar meni nič tebi nič obsoditi, saj je nekaj povsem naravnega in nujnega. Nihče namreč ne more opravljati uspešno svojega poklica, če nanj ni čustveno vezan. Poleg tega pa moramo ob tem strokovnem »sentimentalizmu« pomisliti tudi še na ves sklop tistih problemov, ki jih srečamo, brž ko se vprašamo, kakšen položaj imajo danes tako imenovane humanistične vede, zlasti še, če ga primerjamo s položajem tehničnih in realnih disciplin. Vsa ta akutna vprašanja niso samo predmet treznega premisleka, marveč povzročajo tudi svojevrstno, čustveno reakcijo, ki se med drugim izraža ravno v takšnem čustvenem poudarjanju lastne stroke. Po svoje so se vsa ta dejstva izrazila tudi na kongresu. V mislih imam tista predavanja, ki so dokazovala živo aktualnost naše vede, opozarjala na njen splošno družbeni in še posebej idejno vzgojni pomen, razkrivala tiste njene lastnosti v preteklosti in sedanjosti, ki jo vežejo na napredno družbeno gibanje, poudarjala vse tiste njene značilnosti, ki so se pojavile pod neposrednim vplivom tega naprednega gibanja, iskala v današnjem splošnem položaju in v naši stvarnosti oporo za nadaljnji razvoj slavistike in potrdilo za njene metode, ter hotela izpričati njeno dialektično materialistično usmerjenost.

Svojevrstno čustveno reakcijo vzbujajo tudi povsem stvarne težave in nevspečnosti. Spomnimo se samo na vse tiste probleme, ki so v zvezi s položajem slavistike v našem šolstvu in še posebej v naših strokovnih šolah. Spomnimo se na problem nezadostnega stimuliranja, na težke pogoje dela, skratka: priključimo si v spomin vse tiste boleče in vsakdanje težave in vprašanja, na katera so posebej opozarjali nekateri referati tudi na našem kongresu.

Tako je torej treba na vprašanje sentimentalizma, zlasti pa še na željo, da bi čimbolj pogosto in na čimbolj manifestativen način prikazovali širši javnosti pomen svoje stroke in si pridobili s tem vsaj nekaj pogrešanega priznanja, gledati s širšega vidika in upoštevati vrsto realnih dejstev. Vendar

pa se človeku kljub temu pogosto zazdi, da se ta sentimentalizem vse prevečkrat pojavlja tudi v povsem nesprejemljivih oblikah in da povzroča večkrat tudi zelo neprijetne posledice. O takih pojavih najbrž lahko govorimo vedno takrat, kadar se čustveni odnos do predmeta in do poklica upira notranjim merilom stroke, kadar podpira v imenu nekakšnega vesoljnega »slavističnega bratstva« nekritičen odnos in daje potuho strokovno dvomljivim početjem, skratka, kadar hoče odreči primat racionalni presoji. Isto velja tudi za vse takšne primere, ko se izraža v težnji po izolaciji in ko se uresničuje kot beg pred življenjskimi vprašanji in težavami, skratka tedaj, ko postane neaktivno čustvovanje nadomestek za intenzivni poseg v konkretne življenjske procese in v živo dogajanje. Ne bi želel pretiravati, vendar vse kaže, da slavistična »zavest« ni vedno izhodišče za plodno dejanje in da se ne izraža vedno v družbeno in kulturno učinkovitih oblikah, tako da včasih upravičeno izziva očitek o cehovstvu.

Z vsem tem pa seveda nismo še ničesar povedali o znanstvenih vprašanjih, ki so se pojavila na kongresu; še ničesar nismo povedali o naši literarni in jezikovni znanosti, kakršni sta se predstavili v kongresnih dneh. Vsakdo, ki kolikor toliko pozna zgodovino slavistike, ve, da se je ta stroka pri vsakem od jugoslovanskih narodov razvijala po svoje, v posebnih okoliščinah in v različnih smereh. Zaradi tega ne moremo govoriti o nekakšni enotni jugoslovanski slavistiki — in če razpravljamo o našem kongresu kot o celoti, tedaj storimo to na temelju tistih splošnih kriterijev in notranjih meril, ki so lastni stroki kot taki.

Morda je treba najprej poudariti, da je bilo na kongresu razmeroma precej razpravljanja o sodobnih vprašanjih literarne in lingvistične znanosti, o sodobnih raziskovalnih metodah, skratka, o načelnih in metodoloških zadevah. Nekaterim to ni bilo všeč — in njihovo razpoloženje je po vsem videzu vplivalo tudi na nekatera časopisna poročila ter se uveljavilo celo v nekaterih pokongresnih odmevih, kakor nam jih je posredoval naš dnevni tisk.

V središču vseh teh razprav je problem novega odnosa do predmeta in novih raziskovalnih metod. Ali če govorim konkretno: predavanja so govorila o interpretaciji literarnega dela, o stilni analizi, o strukturalizmu in sinhroničnem aspektu. Ni mogoče, da bi to poročilo posredovalo bralcu natančen pregled vseh tez ter jih skušalo ne le opisati, marveč tudi oceniti. Kljub temu pa smemo zapisati, da je kongres pokazal, kako je tudi že pri nas prevladalo prepričanje, da se v literarni znanosti ni več mogoče zadovoljevati samo s sociološko in idejno analizo, kakor tudi za jezikoslovje ne zadostuje več samo historični aspekt. Oziroma točneje povedano: prizadevanja, ki hočejo obravnavati literarno delo kot eminentno estetsko dejstvo, jezik pa v prvi vrsti kot v sebi zaključeno strukturo, niso več — kakor je bilo to dolga leta — stvar redkih posameznikov, marveč so si pridobila precejšnje število somišljenikov, če smemo uporabiti ta izraz. Zaradi tega in še posebej zato, ker so ta prizadevanja rodila tudi prepričljive znanstvene rezultate, smemo trditi, da so danes stopili na celi črti v ospredje problemi tako imenovane splošne lingvistike in splošne literarne znanosti. Kot poseben dokaz za to misel lahko, kar zadeva literarno zgodovino, omenimo dejstvo, da se je na kongresu pojavila cela vrsta komparativnih predavanj in referatov, ki segajo preko okvirov posameznih čistih slavističnih disciplin.

Vse to pa je pri literarni znanosti spremljala ostra kritika pozitivizma. Tej kritiki ni bilo mogoče vedno pritrditi, zlasti kadar je bila preveč splošna in kadar je bila zgrajena na nekoliko naivni veri v vsemogočnost nekaterih novih metod. Vendar je odnos do pozitivizma zelo obsežno vprašanje, ki smo ga omenili le zaradi tega, ker so se obsodbam pozitivizma na kongresu skoraj redno pridruževale zelo kritične sodbe o slovenski literarni zgodovini. O teh sodbah pa velja posebej spregovoriti, ker so vzbujale vtis, da je bila včasih intervencija občutka za pravičnost in historično resnico preveč slabotna. Tako je n. pr. poseben referat dokazoval, da sta se v slovenski literarni zgodovini uveljavili doslej samo dve metodi: pozitivistično biografska in sociološko idejna analiza. Isti referat je hkrati poudarjal, da je edina prava pot tista, ki nam jo odpira sodobna stilna analiza. Pri tem pa je mirno spregledal dejstvo, da so slušatelji ljubljanske univerze lahko že v šolskem letu 1958/59 poslušali predavanja o stilu, stilni strukturi umetnine in metodah stilne analize literarnega dela. Takšna predavanja so se nadaljevala vsa leta po osvoboditvi in so posredovala celoten in v sebi zaključen sistem literarne teorije. Prav tako so kritiki spregledali vse, kar so za modernizacijo slovenske literarne zgodovine storila tista prizadevanja, ki so skušala pri nas uveljaviti metodo primerjalne književnosti. Ne le to. Kritični zagon je povzročil, da se ni nihče spomnil Žigonovih poskusov, pa tudi ne nekaterih Vidmarjevih razmišljanj — in navsezadnje je pri ocenjevanju slovenske literarne zgodovine in pri rekonstruiranju tistih poti, ki so si jih izbirali posamezni raziskovalci, ko so se skušali rešiti iz pretesnih okvirov pozitivizma, treba omeniti tudi Slodnjaka. Najbrž ni nujno, da bi posebej govoril še, kako je Kidrič skušal opisati Prešernov stil in analizirati njegovo metriko — in samo za popolnoma neinformiranega bralca je poleg opozorila o komparativni književnosti in o literarnoteoretičnem delu na naši univerzi treba omeniti še Ocirkove teoretične študije.

Te pripombe nimajo predvsem polemičnega namena, pač pa skušajo opravičiti trditev, da se na kongresu ni posrečila takšna ocena slovenske literarne znanosti, ki bi pokazala njeno resnično notranjo problematiko in strukturo, opisala vsa njena iskanja in razkrila vse tisto, kar je že storjenega za prenovitev stroke. Zaradi tega so ostala zakrita in prikrita vsa tista dejstva, ki kažejo, da so se pripravljale spremembe že dolgo časa, in ki dokazujejo, da so slednjič — sicer brez primerne zunanje in javne afirmacije — zajele na Slovenskem v resnici že skoraj celotno področje. Če je spoznanje o tem dejstvu prihranjeno razmeroma ozkemu krogu, tedaj smemo videti v tem tudi posledico odpora nekaterih tistih prizadevanj, ki skušajo danes sicer z vso intenzivnostjo prelomiti z zablodami preteklosti, a ki so bila še včeraj resna ovira za uveljavljanje novih nazorov.

Če primerno upoštevamo vsa ta dejstva, jim skušamo dati samo tisti pomen, ki ga v resnici imajo, in če dodamo poleg vsega drugega še n. pr. kritiko, ki jo je doživela *Slavistična revija*, potem smemo verjetno reči, da postaja položaj v slovenski slavistiki in zlasti slovenistiki polagoma prav zares zaskrbljujoč. Vzroke za zaskrbljenost vidim namreč v naslednjem: vse opisane pa tudi nekatere izmed ueomenjenih kritik so sicer zelo goreče in v čisto deklarativni obliki oznanjale potrebo po novih metodah in načelih znanstvenega raziskovanja, pri tem pa so šle popolnoma slepo mimo vsega, kar je že ustvarjenega in kar je tako rekoč že zanesljiv temelj za bodočnost; zaradi tega si ne morejo lastiti značaja objektivne

ocene in tako jih lahko zadene očitek tendencioznosti. Zdi se tedaj, da imamo opraviti s takšnimi prizadevanji, ki jih zanima predvsem vprašanje afirmacije in ki zaradi tega kaj rada pozabljajo na zahtevo o objektivni, znanstveni presoji. Pomanjkanje smisla za to zahtevo in slepota za realna dejstva pa sta v resnici negacija znanstvenih kriterijev sploh in ne moreta biti izhodišče za pravično in plodno kritiko, marveč dobivata v konkretnih okoliščinah, objektivno, skorajda že značaj negacije tega, čemur pravimo znanost. Zaradi tega je naravno, da dobi človek včasih vtis, kakor da pri vsem tem ne gre toliko za kritiko zablod, ki so se res pripetile, marveč bolj za samo uveljavljanje in za nekoliko paničen odpor proti ustaljeni znanstveni rigoroznosti, za nekoliko preveč prizadet odpor proti strogo znanstvenim načelom selekcije in proti tisti razvrstitvi vrednot, ki se skuša opirati samo na načelo kvalitete in resničnih znanstvenih dosežkov. Seveda pa ni mogoče vsega spraviti kar pod eno samo oznako. Najbrž moramo ob vsem tem pomisliti tudi na možnost, da imamo ponekod opraviti s povsem naravnim nasprotjem med spontano invencijo in zahtevami znanstvenih metod, med iznajditeljsko vročico in hladnostjo znanstvene objektivnosti, med čustvenim zagonom in strokovno disciplino.

Naše poročilo se je dotaknilo le nekaterih značilnosti in je skušalo govoriti samo o nekaterih akutnih vprašanjih. Zaradi tega utegne učinkovati preveč pesimistično. Vendar, čeprav kongres ni mogel rešiti nekaterih zelo važnih zadev in čeprav nas je opozoril na nekaj zelo bolečih pojavov, je hkrati dokazal, da sta notranji relief in notranja problematika naše stroke tudi pri nas mnogo bolj bogata in vsestranska, kakor pa se zdi na prvi pogled, zlasti pa nas je prepričal, da so prizadevanja za nove koncepte tam, kjer jih navdihuje resna raziskovalna volja, brez deklarativne vsiljivosti, zato pa bolj bogata z raziskovalnimi rezultati.

Dušan Pirjevec

OBRAZI

SPOMINI NA MEJERHOLDA

(Poglavje iz knjige »Ljudje, leta, življenje«)

Še kot deček sem večkrat videl V. E. Mejerholda na odru »Umetniškega splošnodostopnega gledališča«; spominjam se ga v vlogi blaznega starca Ivana Groznega in vznemirjenega, ogorčenega mladeniča v »Utvi«.

Ko sem sedel v »Rotondi«, sem se večkrat spomnil besed, ki jih govori junak iz drame Čehova: »Kadar se dvigne zavesa, mi pri večerni svetlobi, v sobi s tremi stenami ti veliki talenti, svečeniki velike umetnosti, prikazujejo, kako ljudje jedo, pijejo, ljubijo, hodijo, nosijo svoje sukniče; kadar se trudijo iz vsakdanjih slik in fraz ujeti moralo — majhno, lahko razumljivo, koristno za domačo rabo; kadar mi v tisoč inačicah prinašajo venomer eno in isto, eno in isto, eno in isto — tedaj bežim, bežim, kakor je Maupassant bežal pred Eiffelovim stolpom, ki mu je pritiskal na možgane s svojo banalnostjo... Potrebne so nove oblike. Nove oblike so potrebne, če jih pa ni, tedaj bolje nič.« (»Utvo« je Čehov napisal leta 1896, Maupassant je umrl 1893, Eiffelov stolp je bil postavljen 1889. Leta 1913 smo sprejeli ta stolp in